

טיפול באמצעות אמנות: תמורות בתהליך הסדרת המקצוע בישראל

מאת: אלון האס, M.A., מטפל באמנות ומדריך (י.ה.ת.), מרכז המגמה לתרפיה באמנות במיכללה ירושלים, יועץ אקדמי למסלול לטיפול בתנועה ואמנות במיכללה האקדמית וינגייט.

מבוא

המאמר הנוכחי בוחן את התמורות שחלו בתחום התרפיה באמנות¹ על בסיס סקירות מוקדמות של התחום שפורסמו לקראת סוף המאה הקודמת (חזות, 1998; שטיינהרדט, 1989) ומשם יוצא המאמר להתפתחויות אשר חלו בתחום במספר היבטים. לימוד השינויים משלב ידע אישי של כותב המאמר כבסיס ראשוני ממנו יצא למלאכת איסוף החומרים, *ויבצע למידה וניתוח מחודשים של החומרים שהצטברו. ההתמקדות הינה בשלושה היבטים שיתוארו להלן:

חוק וחקיקה. נאספו ונלמדו חומרים אודות חוקי המקצוע בישראל, הפרוטוקולים של הוועדות השונות אשר דנו בתהליך החקיקה בכנסת (התקיימו למעלה מ-200 ישיבות בנושא). דגש הושם על הדיונים בוועדת המשנה לרבות חומרי רקע וכן דיווחים אודות תהליכי החקיקה.

משפט. נסקרו מספר משפטים, אשר מלמדים על ההתנהלות הבעייתית בהעדר חוק.

הסדרים מנהליים. בהעדר חוק המסדיר את הנושא, נלמדה הדרך בה פעלו הגופים הקשורים להסדרת התחום לרבות משרד הבריאות, האיגוד הישראלי ליצירה הבעה ותרפיה (י.ה.ת.), המועצה להשכלה גבוהה (מ"ג) ומשרד החינוך.

למאמר שלוש מטרות מרכזיות: הראשונה, לבחון את התמורות שחלו בתרפיה באמנות, מתחילת שנת 2000 ועד היום. השנייה, לארגן ולסכם את החומרים שנאספו באופן שיהיה זמין לכל מי שמעוניין להכיר את התחום ולהעמיק בחקירתו.

* לרשות הקוראים הוכן בלוג "תרפיה באמנות תמורות בתהליך הסדרת המקצוע בישראל" ובו המסמכים הרלוונטיים למאמר, לרבות פרוטוקולים, פסקי דין והחלטות המועצה להשכלה הגבוהה.

¹ המאמר מתייחס למונח תרפיה באמנות כקיצור לתרפיה באמנות פלאסטית/חזותית בלבד ולא במובנה הרחב כתהליך לתרפיה באמנויות.

מאמרים קודמים שסקרו את התחום נכתבו בסוף שנות ה-90. מאמר זה בוחן את התמורות שחלו בהסדרת המקצוע מאז. תחום ההסדרה נבחן בתחומים: החוק, החקיקה, המשפט, ההסדרים המינהליים והקשר ביניהם.

המצב הקודם כלל הסדרה מינהלית של האיגוד (י.ה.ת.) ושל משרד הבריאות. היתה ציפייה להשלמת תהליך חקיקה להסדרת המקצוע אשר יביא לשיפור הפיקוח, הבקרה והאפשרות לתקצוב נאות.

החקירה מגלה, כי בנוסף לכך שלא הושלם תהליך החקיקה גם ההסדרים המינהליים, שהיו קיימים בעבר, נפגעו מסיבות שונות.

במאמר נסקרים תהליכי נסיונות החקיקה והדילמות בנושא. מתוך חקירת הפרוטוקולים של הישיבות, יובאו הדילמות הניצבות בבסיס התהליך.

בהעדר חוק, תופסת מקום מרכזי ההסדרה המנהלית אשר מתחילה בהסדרים פנימיים של האיגוד (י.ה.ת.), וכוללת את נושא החברות והדרגות, עד כניסתו של משרד הבריאות לתחום. התערבותו של בית המשפט הגבוה לצדק בשני פסקי דין שונים, מפסיקה את ההסדרים המינהליים בהם החל משרד הבריאות. בו בזמן מורה על נחיצותה של חקיקה.

עם כשלון החקיקה, תופסים ההסדרים המנהליים מקום מרכזי בהסדרה: האיגוד חוזר לעסוק בסוגיה. משרד הבריאות, בהתאם לבג"צ, עובר להתמקד בניסוח כללי ההעסקה בתחומו. משרד החינוך נמנע מלפרסם החלטה ברורה. המל"ג נענה לבקשות הוועדה בכנסת ויוזם מתווים חדשים להכשרה.

הדיון יעסוק בבחינת התמורות שחלו בהסדרה ובנושאים אותם ראוי לחקור.

מילות מפתח: תרפיה באמנות, הסדרת המקצוע, חוק ומשפט, טיפול באמנויות, ישראל.

החל בשנות ה-80 טיפל משרד הבריאות בהסדרה במסגרתה מבוצעת בדיקה של מסלולי ההכשרה, הנפקה של תעודות הכרה במעמד והתחלה של גיבוש תוכנית לחקיקה. מתוך חוזרי המנכ"ל (חוזרי מנכ"ל 02/1992, 03/03, 39/2005, 40/2005, 18/2006, 10/2009) ניתן לראות כי אכן אומצו מרבית ההמלצות של האיגוד. פעילותו של משרד הבריאות בתקופה היא (חוזר מנכ"ל 02/1992) כללה הנפקה של תעודות הכרה, בחינת המוסדות המוכרים להכשרה ופרסומם באמצעות חוזרי מנכ"ל. בחוזר ראשון בנושא (02/1992) המשרד מכיר במסלולים של אוניברסיטת חיפה ושל מכללת דוד ילין, ובהמשך (חוזר מנכ"ל 303) בארבעה מסלולים נוספים: מכללת בית ברל, אוניברסיטת בר אילן, סמינר הקיבוצים ושלוחת אוניברסיטת לסלי בישראל חקיקה בנושא עדיין לא הייתה קיימת באותה תקופה. מחד, קיים האיגוד המקצועי (י.ה.ת.) שקבע כללי אתיקה ודרגות מקצועיות ומאידך משרד הבריאות אשר הסדיר באופן מנהלי. מתוך חוזר המנכ"ל (03/03) ניתן ללמוד על תהליכי טרום החקיקה ובאופן משתמע על כוונות משרד הבריאות שבין היתר, הגדיר שם, את ההכרה הזמנית שלו בתוכניות ל-5 שנים והבהרה כי משנת 2006 הדרישה תהיה לתואר שני. באותה תקופה פעלו בארץ כ-1500 מטפלים באמנויות השונות, על פי הערכה של המתאמת הארגונית של י.ה.ת., לאור בדיקת סך כל המטפלים אשר נרשמו עד אז לאיגוד.

תהליך הכשרת המטפלים באמנות

על פי חזות (1998), דור המייסדים של המסלולים לאמנות הגיע מחו"ל לקראת סוף שנות ה-60. המסלולים בישראל החלו להתקיים החל ב-1980, בריכוזו של מר פרץ הסה ובמקביל נפתחה שלוחה של אוניברסיטת לסלי. המסלול הראשון החל לפעול באוניברסיטת חיפה, תחילה בתנועה ושנה לאחר מכן גם באמנות חזותית. בשנת 1982 נפתח מסלול דומה במכללת דוד ילין ובשנת 1991 בסמינר הקיבוצים. המסלולים השונים התאימו את עצמם לקריטריונים של י.ה.ת. שנכתבו על-ידי האיגוד (ניסוח קריטריונים עבור תכניות להכשרה של מטפלים באמצעות יצירה והבעה, מוגש על-ידי י.ה.ת.: איגוד המטפלים באמצעות אמנויות). עיקרי הדברים בקריטריונים שנקבעו על פי י.ה.ת. (חזות, 1998, עמ' 13):

1. דרישות מוקדמות לקבלה ללימודים
2. תהליכי קבלה ללימודים
3. שעות לימוד נדרשות
4. תכני הלימודים
5. עבודה מעשית
6. הדרכה

ניצנים של הכרה בתחום כתחום לגיטימי לטיפול הנפשי, ניתן למצוא במחקרם של וייסמן, שפיר ודר-ים (1996). במסגרת

והאחרונה, להעלות נושאים לדיון בנוגע לכיווני ההתפתחות העתידיים בתחומים השונים – הן בתחום קידום ההסדרה והן בתחום המחקר.

במאמר הנוכחי נבחנות התמורות שחלו בתחום מסוף שנות ה-90 של המאה הקודמת ועד כתיבת המאמר הנוכחי, קיץ 2013. מתוך מאמרים מוקדמים אשר סקרו את המקצוע בישראל (אמיר, 1998; חזות, 1998; מנחמי, 1998; שטיינהרדט 1986, 2004) מצטיירת תמונה כללית, לפיה התרפיה באמנות בישראל החלה עם הגיעם לארץ של "דור החלוצים", שבאו מאירופה לאחר הכשרה במקצועות הטיפול באמנויות (חזות, 1998; שטיינהרדט 2004). בסוף שנות ה-60, החל להתמסד בארץ המקצוע וחדר למסגרות בריאות הנפש, בעיקר לבתי חולים ולתחום החינוך המיוחד.

חוק ומשפט

על פי חזות (1998), ניתן להבין כי הייתה נורמה לפיה הוגדרו הדרישות המקובלות של המטפלים באמנות בישראל, הנורמה נקבעה ע"י י.ה.ת. האיגוד הישראלי לטיפול באמצעות יצירה והבעה, אשר הוקם בשנת 1971. בנספח למאמר (שם, נספח 1, עמ' 12) מופיעות הדרגות

המקצועיות שהותוו על ידי י.ה.ת.: סטודנט, מתמחה, מן המניין, מוסמך רשום, מנריך רשום.

לפי חזות (שם, עמ' 9), "לאחרונה, ישבה ועדה של י.ה.ת. עם הממונים של משרד הבריאות במסגרת דיונים על חוק המקצועות הרפואיים, בהם אמורים להשתלב גם המקצועות של הטיפול באמצעות אמנויות. במידה שהחוק יתקבל בכנסת, תחום זה יהווה חלק מובן מאליו בתקנים ובמקצועות הטיפול בארץ". ובהמשך: "משרד החינוך, החל משנת תשנ"ט, איננו מוכן להעסיק מטפלים ללא הכרה של משרד הבריאות הדורש את ההכרה במעמד הניתנת על ידי י.ה.ת." לפיכך, נראה כי ההסדרה אשר ביצע האיגוד תאומץ על-ידי הגופים הממשלתיים בדרך כזו או אחרת גם אם החוק ידרוש דרישות נוספות כמו למשל מבחן ממשלתי או תואר אקדמי. בנספח למאמר (שם עמ' 13-15) מוצגים הכללים אשר קבע האיגוד – מה צריכה להיות ההכשרה, דרגות ההסמכה וכן הקמת ועדת האתיקה והתקנון. אולם, משתמע כי הקשר הפוליטי בין משרד החינוך ל-י.ה.ת. גרם לאחרון להיות בעל כח והערכה מיוחדים ולראייה על פי חזות (שם, עמ' 9), משרד החינוך הצהיר כי יקבלו לעבודה רק מטפלים הרשומים בי.ה.ת.: "משרד החינוך החל משנת תשנ"ט, איננו מוכן להעסיק מטפלים ללא הכרה של משרד הבריאות הדורש את ההכרה במעמד הניתנת על ידי י.ה.ת."

תמורות בתחום

במהלך השנים שעברו מאז כתיבת המאמרים המוקדמים, התחוללו שינויים רבים. בחלק זה של המאמר אציג את השינויים שחלו בתחום החוק, את מצב החוק בארץ ואת ניסיונות החקיקה ואבחן את ההסדרים שמלאו את החלל החוקי – הסדרים מנהליים כפי שהם באים לידי ביטוי בארבעה מוסדות:

1. **משרד הבריאות**, המשך הטיפול בהסדרה המנהלית בהעדר חקיקה.
2. **י.ה.ת.**, האיגוד הישראלי לטיפול באמצעות יצירה והבעה.
3. **המועצה להשכלה גבוהה**
4. **משרד החינוך**

מחקר בינלאומי שנערך בנושא ההתפתחות המקצועית והכשרת מטפלים, נכללים בין המטפלים המשתתפים במחקר, גם מטפלים באמנויות, או כפי שמכונים באותה תקופה "מטפלים באמצעות יצירה והבעה" ששולבו בשורה ארוכה של מסגרות-בתי ספר לחינוך מיוחד, בתי ספר הפועלים במסגרת בתי-חולים פסיכיאטריים ובתי חולים כלליים, מוסדות בריאות ורווחה כגון: תחנות לבריאות הנפש, מרכזים להתפתחות הילד, מעונות למפגרים, מעונות לעבריינים, ומעונות לקשישים (חוזר מנכ"ל 2/92). הגוף אשר קלט את החלק הארי של המטפלים היה משרד החינוך (ונגרובר, 1998; חזות, 1998; שטיינהרדט, 1989) חוזר מנכ"ל משה"ב 2/92) השילוב של המטפלים במסגרת משרד החינוך מעלה קשיים שונים, בין היתר מה שמכנה ונגרובר (1998) שילוב שבין ה"תרבות" של המטפלים מחד וה"תרבות" של אנשי החינוך מאידך.

נספח מס' 1 - התפתחויות על ציר הזמן - תרשים גאנט בשה תחומים

עד שנת הנושא: 2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<p>חוק</p> <p>חוק הפסיכולוגים 1977</p> <p>חוק החינוך המיוחד 1988</p> <p>חוק העובדים הסוציאליים 1996</p>			<p>ניסיון ראשון להסדרת המקצוע</p>				<p>תיקון חוק הפסיכולוגים</p>				
<p>תהליכי חקיקה</p>						<p>חוק הסדרת העיסוק במקצועות הבריאות</p>			<p>מכתב מחכ אדטו</p>		
						<p>פרוטוקול מס' 4 ועדת המשנה</p> <p>פרוטוקול מס' 11 ועדת המשנה</p> <p>פרוטוקול מס' 14 ועדת המשנה</p> <p>פרוטוקול - הצעת חוק הפסיכולוגים תיקון מס' 6</p> <p>פרוטוקול 539 ועדת העבודה והרווחה</p> <p>פרוטוקול מס' 10 ועדת המשנה</p>		<p>פרוטוקול מס' 12 ועדת המשנה</p> <p>פרוטוקול מס' 15 ועדת המשנה</p> <p>פרוטוקול מס' 13 ועדת המשנה</p> <p>טייטה להצעת חוק שול' מועלם</p>			
<p>משפט</p> <p>פסק דין מנ</p>		<p>בגצ קאופמן</p>	<p>בגצ קידרון</p>			<p>פסק דין מכון שלם-מחוזי תא</p>		<p>בגצ עוזד נה נגד משהב</p>			

מל"ג			הרכב הועדה לגיבוש תכנית 'עודית לתואר שני למטפלים החלטת מלג לתואר ראשון MAAT החלטה על סימול התואר החלטה לגיבוש אמות מידה אחידות לתואר שני פרסום מיתווה לתואר שני 'עודי' למטפלים אישור הרכב הועדה המקצועית לבדיקת תכניות הלימודים לתואר שני MAAT
משרד הבריאות	חוזר מנכ"ל 2/92 חוזר מנכ"ל 3/03		מכתב מפרופ' רוני גמזו
		חוזר מנכ"ל משהב פסיכותרפיה ע"פ פסיכולוג מומחה חוזר מנכ"ל 19/10 חוזר מנכ"ל 10/09	חוזר מנכ"ל 39/05
י.ה.ת.	...		סיכום ממצאי ועדת עד הוק עידכון נהלים להסדרת דרגות מדריך בלבד

מקצוע הפסיכותרפיה. היא תיארה את הדיונים בכנסת, בהם עלה הצורך להגדיר את המקצוע ואת ההחלטה להשאיר את הנושא פתוח וסיכמה - "העובדים הסוציאליים והמטפלים באמנות, רשאים לעסוק בפסיכותרפיה בעוד הפסיכולוגים שאינם פסיכולוגים קליניים מנועים מכך" (שם, עמ' 2).

בסקירה מאוחרת יותר באותה שנה, רבינוביץ (נובמבר 2008) הוסיפה סקירה משווה למצב החוק במדינות השונות בעולם. סקירה זו, לימדה על שוני רב בין המדינות בהתייחסות לטיפול הפסיכולוגי, בין כאלו שהגדירו את מקצוע הפסיכולוגיה בחקיקה בדומה לזו שנהוגה בישראל, בין אחרות שלא הגדירו את הפסיכולוגיה בחוק וההסדרה מתקיימת באמצעות האיגוד המקצועי וישנו גם מקרה יוצא דופן, בו הפסיכותרפיה מוגדרת בחקיקה נפרדת (ברוסיה). בארצות-הברית למשל, החוקים במדינות השונות שונים זה מזה, אולם באופן כללי, החוק מאפשר לפסיכולוג לעסוק במקצוע באופן פרטי רק כאשר הינו בעל תואר דוקטור, ואילו פסיכולוג שרוצה לעסוק באופן פרטי ואיננו דוקטור יכול לעשות זאת רק תחת פיקוחו של פסיכולוג אחר, בעל תואר דוקטור. ברוסיה הדרישה בחוק הינה שפסיכולוג יכול לתת טיפול פסיכותרפויטי רק תחת פיקוח של רופא פסיכיאטר. לעומתן, בארצות אחרות כמו בבריטניה

חוק חקיקה ומשפט

החוק

נכון לכתבת שורות אלו (קיץ 2013) אין בישראל חוק המסדיר את מקצוע התרפיה באמנות.

בתחום הטיפול הנפשי, ישנם שני מקצועות שהוסדרו בחוק – הראשון, הינו הפסיכולוגיה, בחוק הפסיכולוגים אשר נחקק בשנת 1977 והשני הינו העבודה הסוציאלית, בחוק העובדים הסוציאליים, אשר נחקק בשנת 1996. חוק נוסף אשר משפיע על ההעסקה, הינו חוק החינוך המיוחד אשר סעיף 18 בו קובע כי:

"**מטפלים שאינם מורים** (תיקון: תשמ"ט) (א) השר רשאי לקבוע תקנים ואמות מידה מקצועיות לפסיכולוגים ולבעלי מקצועות פארא-רפואיים ואחרים שאינם מורים, המועסקים בחינוך המיוחד; קביעה כאמור תהא בהסכמת שר הבריאות או בהתייעצות עם שר העבודה והרווחה, לפי הענין; קביעה כאמור לענין תקנים תהא גם בהסכמת שר האוצר; (ב) בעלי מקצועות כאמור בסעיף קטן (א) יהיו בעלי הסמכה או רישוי כנדרש במקצועם, לפי הענין."

בסקירה ראשונה לקראת תיקון בחוק הפסיכולוגים, ציינה רבינוביץ (יוני, 2008) כי הפסיכולוגים הקליניים הם הפסיכולוגים היחידים אשר מוסדרים בחוק כמי שרשאי לעסוק בפסיכותרפיה וכי חסרות בחוק הגדרות ברורות לגבי מהות

5 שנים ותסתיים בשנת 2006, אז יצטרכו המסלולים להכשיר בתואר שני. כמו כן, מצוין, כי על התלמידים להשלים סטאז' של 1200 שעות ולעמוד במבחן ממשלתי.

תהליך הסדרת המקצוע באופן מנהלי נפסק באותה תקופה בעקבות פסיקת בג"צ, ואילו תהליך החקיקה הופסק בשל התפזרות הממשלה.

ניסיון שני לחקיקה - מסקירת פעילות ועדת העבודה והרווחה בכנסת עולה כי תחילה דובר בשלוש הצעות חוק פרטיות (טיבי, אלדד, אזולאי, 2008) אשר בהמשך אוחדו יחד עם הצעה נוספת לכדי הצעה אחת. על ההצעה חתומים חברי הכנסת: פרופ' אלדד, אמסלם, ד"ר טיבי, מיכאלי, וקנין, זאב ואזולאי.

שלב ראשון של החקיקה הסתיים בשנת 2008, אולם הוגדרו בו רק ארבעה מקצועות פרא-רפואיים ובתוכם גם הקביעה כי בשלב השני יידונו המקצועות הנוספים. סה"כ דובר על 25 מקצועות פרא-רפואיים שלכאורה אמורים להיחקק בשלבים. השלב העוסק במקצועות הטיפול באמנויות (תיקון 3) כלל הקמת תת-ועדה, בראשותה של ח"כ ד"ר אדטו, ואשר לאחר 15 ישיבות סיימה פעולתה בדצמבר 2012, עם פיזור של הכנסת.

ניסיון שלישי לחקיקה - ביולי 2013 נוסחה הצעת חוק של ח"כ שולי מועלם-רפאלי. ההצעה עדיין בשלבים טרום-אולם היא דומה מאוד להצעה המקורית משנת 2005, שבה עדין אין פרוט של הדרישות לתואר שני.

תהליך החקיקה

מהות החוק – החוק יגדיר מי רשאי לכוונת את עצמו בתואר השייך למקצוע. הכוונה היא לחוקק חוק שיקבע "הכרה במעמד" ולא ייחוד המקצוע. שלא כדוגמת מקצוע הרפואה, שם רק רופא רשאי לעסוק במקצוע, כאן, למי שיש את המעמד המתאים יהיה רשאי להיקרא כך. הדבר לא יאסור למשל על מטפל מתחום אחר לעסוק בתחום. לדוגמא, עובד סוציאלי או פסיכולוג, אשר הורשו לטפל ויבחרו להשתמש בטיפול באמנות, אינם עוברים עברה. עם השלמת החוק יוגדרו גם חובותיו וסמכויותיו של המטפל. הגישה בנוגע להגדרה זו דומה בכל שלושת הצעות החוק.

הדרישה לתואר שני בתחום - בשלב הראשון של החקיקה, נכנסה הגדרה לפיה יידרש תואר שני, ובתחילת הדיונים של תת-הוועדה הגדירה יושבת-הראש, כי אין לחזור לאחור ולדון בנושא. בהתאם לכך, כל הדיונים (פרוטוקולים 11-15) עסקו בשאלה כיצד ליישם את החוק שדורש תואר שני בתרפיה באמנויות ולא האם זו תהיה הדרישה.

הדבר גרר שורה של בעיות. הראשונה היא העובדה שבתקופה בה נדונה ההצעה, מרבית המסלולים בארץ היו

ואירלנד, ההסדרה של נושא הפסיכותרפיה הינו על ידי האיגוד המקצועי ולא בחקיקה.

במדינת ישראל, תוקן חוק הפסיכולוגים רק בשנת 2010, אז הוגדרה האפשרות של פסיכולוגים מומחים, שאינם פסיכולוגים קליניים, לעסוק בפסיכותרפיה בתחום התמחותם. יחד עם זאת, נושא הפסיכותרפיה נותר ללא חקיקה. האיגוד הישראלי לפסיכותרפיה מגדיר מפעם לפעם תקנות, אולם מקרה בודד שהגיע לדיון בבית המשפט מגלה כי יתכנו גם פרשנויות אחרות לחוק.

בניסיון המחוקק להגדיר חוק למקצועות הטיפול באמנויות, תחילה על ידי משרד הבריאות ובהמשך על-ידי אחרים, נמצא המקצוע תחת קורת הגג של המקצועות הפרא-רפואיים. לפיכך, ניתן ללמוד דבר מה אודות האפשרויות לחקיקה העתידית מתוך חלקו הראשון של החוק להסדרת המקצועות הפרא-רפואיים, אשר התקבל בשנת 2008 והסדיר ארבעה מקצועות בתחום. הכוונה הייתה להוסיף את מקצועות הטיפול באמנויות כמקצועות פרא-רפואיים נוספים, ראו להלן.

מעניין לבחון מקצוע מוקדם יותר שנוסף למקצועות הרפואיים - האחיות, אשר בתקנות בריאות העם, משנת 1981, מוסדרים על ידי משרד הבריאות ובשנת 1988, מפורטים התחומים בהם רשאים לעסוק האחים והאחיות. אמנם המקצוע איננו מקצוע שעוסק בבריאות הנפש, אלא בבריאות, אולם הדמיון בתהליכים אשר בהם עוסקים ניסיונות החקיקה, יכולים להשתמש מניסיונם.

היות שהחוק עצמו טרם חוקק, נתאר בהרחבה את נסיונות החקיקה, נעמוד על הקשיים השונים בחקיקה ונכיר את הדילמות העומדות בפני המחוקק.

תהליכי חקיקה: החוק להסדרת המקצועות הפרא-רפואיים – הצעת החוק לטיפול באמצעות יצירה והבעה/טיפול באמנויות.

שלושה ניסיונות חקיקה עד כה לא הצליחו להביא להשלמתה של חקיקה שתסדיר את המקצוע. על תחילתו של **ניסיון החקיקה הראשון**, דיווחה חזות (1998) עוד לפני שנת 2000, כי ישנו ניסיון של משרד הבריאות להסדיר את התחום בחקיקה. בתקופה ההיא, הסדיר משרד הבריאות את המקצוע באופן מנהלי, על-ידי הנפקת תעודות הכרה במעמד למי שסיים לימודיו במוסד אשר עבר את אישורה של ועדה מייעצת ברשותו.

חוזר מנכ"ל משרד הבריאות 303 מלמד על אודות חלק מהכוונות של משרד הבריאות בחוק העתידי מאותה תקופה: ראשית, החוזר מציג את רשימת המוסדות המוכרים והקריטריונים, אולם קובע כי ההכרה שניתנה הייתה זמנית ל –

ביטוי, מכון כיוונים, אוניברסיטת בר אילן ואוניברסיטת בן גוריון (מסלול לתואר שני בעבודה סוציאלית שמשלב תרפיה באמנות).

המועצה להשכלה גבוהה המל"ג. ביטאו עמדות שונות שהיו בעייתיות מבחינת משרד הבריאות. עמדות מנוגדות אלה הובילו לקשיים בהתקדמות תהליך החקיקה. עם זאת נראה כי במספר נקודות בחרה המל"ג לסייע בדרכים שונות והיתה לגוף הפעיל ביותר בקידום נושאים אשר סייעו להתקדמות התהליך. (ראו לעיל).

נציגי מעסיקים של מטפלים

משרד החינוך. הינו המעסיק הגדול ביותר של המטפלים והופעתם של נציגי המשרד בוועדה הציפה לא פעם קשיים מהשטח.

נציגי קופות החולים. בעיקר דחו ניסיונות של פשרה בנוגע לפתרונות שהועלו והעלו סימני שאלה לגבי נחיצות המקצוע כמקצוע בתחום הרפואה.

במכללות להוראה ולא היה בידיהן תואר שני, לפיכך היה צורך להגדיר מיתווה לתואר כזה. השניה, הקושי של המל"ג להוציא מהכח אל הפועל את בדיקתם של המסלולים החדשים והאחרונה, הינה יצירת המתווה לאותה קבוצה גדולה של מטפלים שיצטרפו להשלים לתואר שני (החלטות המל"ג בנושא נדונות בהמשך, עמ' 11).

המשתתפים בתהליך החקיקה –

חברי הכנסת. הניסיון השני מתחיל עם פעילותם של מספר חברי כנסת, אשר כל אחד מהם הציע תחילה העצת חוק נפרדת: ד"ר אחמד טיבי, פרופ' אריה אלדד, וכן הצעת חוק העוסקת באוסטאופטיה, אולם בדיון לקראת קריאה ראשונה (פרוטוקול 539, 2008), הוצע לאחד את ההצעות.

משרד הבריאות. אשר בהצעה הראשונה היה יוזם החוק, אולם בהצעה השנייה, הוא זה שמנע באותו שלב את השלמת תהליך החקיקה.

נספח מס' 2: סוגיות מרכזיות בנושא החקיקה

נושא	תוכן	נקודות מחלוקת	החלטות
שם המקצוע	טיפול באמצעות יצירה והבעה / תרפיה באמנויות + נושאים ספציפיים	1. טיפול באמנות או אמנות כתרפיה. 2. מספר המקצועות בתחום. 3. אמנויות או אמנויות	+
מסגרת החוק	המקצועות הפרא-רפואיים	האם נחשב כמקצוע בתחום הרפואה?	+
דרישות קדם	תואר ראשון + השלמות.	הצורך בתואר ראשון טיפולי	+
דור הביניים	מטפלים שאינם בעלי תואר שני בתרפיה באמנויות	השלמת תואר שני לכולם או פתרונות הליפיים	-
התנסות מעשית בתום הלימודים	600 במהלך הלימודים ועוד 960 לאחר תום התואר.	פיקוח בתום תואר שני	-
תשלום עבור התמחות	ללא שכר עבור שעות ההתנסות המעשית, בתום התואר	מימון	+

שם המקצוע

בתחילה הוצע השם "טיפול באמצעות יצירה והבעה", אולם בשורה של ויכוחים בנושא, הועלו טענות שונות כלפי השם, כאשר מחד הציג מוטי מקמורי, יו"ר י.ה.ת, את הסיבות להגדרה זו ומנגד הוצגו עמדות שונות, בין היתר, זו של פרופ' רחל לב ויזל מאוני' חיפה, אשר הציעה את השם "טיפול באמנויות עם (ההתמחויות שונות)".

הסמנטיקה של השם, העסיקה את הוועדה מפעם לפעם, עד לסעיפים כמו הצורך בכתיבה ללא האות ו' במילה "אמנות"

י.ה.ת. נציגי הארגון השתתפו בכל הדיונים.

נציגי המוסדות להכשרה. במסגרת ועדת המשנה היה ייצוג מגוון של מסלולים, כאשר הפרופורציות בייצוג נדונו מפעם לפעם. בתחילה היה זה מספר מצומצם של נציגי מסלולים, אולם בשיבות 13-15 גדל המספר וניראה כי למרבית המסלולים בארץ היתה נציגות בוועדה. בין היתר, השתתפו נציגים של: שלוחת אוניברסיטת לסלי, אוניברסיטת חיפה, מכללת בית ברל, סמינר הקיבוצים, מכללת תל-חי, החינוך העצמאי (כפי הנראה לומדה/ליפשיץ), מכללה ירושלים, מכללת

ובתום הלימודים עוד כ-960 שעות. הנושא היווה מקור לויכוח מתמשך, מי יישא באחריות על התלמיד מרגע שיסיים את התואר השני. בשלבים שונים, נראה היה שישנה הסכמה בין המל"ג ומשרד הבריאות, כי המוסדות להכשרה הם שיהיו אמונים על ההשלמה. אולם, בישיבה האחרונה מבהיר גמזו (ישיבת ועדת המשנה מס' 15 יוני 2012, עמ' 6):

"אנחנו לא מסכימים – ואני הודעתי את זה במכתב אבל לא קיבלתי תשובה, הודעתי על כך מיד כשראיתי את הסיכום שלכם – לעובדה שאנחנו נשאיר את האנשים לחפש הכשרות מעשיות בלי יכולת שלנו לספק אותן."

המורכבות של שעות ההכשרה נובעת מכמה סיבות – ראשית, ההגדרה של 600 שעות הכשרה מעשית במהלך הלימודים ו-960 שעות נוספות בתום הלימודים, מגדירות שני שלבים שונים, כאשר המל"ג מבהיר, כי הוא יכול לפקח אך ורק על השלב האקדמי, ומרגע שהתלמיד סיים את חובותיו האקדמיות אין ביכולתו לפקח. בתחילה, הבהירו נציגי משרד הבריאות כי לא יוכלו לעסוק בתהליך הפיקוח והפנו את הנושא לעבר המל"ג. היו"ר אדטו דרשה מהם לקיים ישיבה משותפת ובהשתתפות, הצליחו להגיע להסכמה לפיה המוסדות להכשרה יהיו אלו שיפקחו על אותן 960 שעות בתום התואר השני. אולם, כפי שניתן להבין מדברי מנכ"ל משרד הבריאות, ההסכמה לא הייתה על דעתו.

תשלום עבור התמחות – ההצעה שנוסחה בכנסת השמונה עשרה, מותירה את נושא ההתמחות ללא גורם מממן. באופן משתמע, המתמחה עובד ללא תמורה עד תום ההתמחות. ח"כ אורלי לוי אבקסיס (בישיבת ועדת המשנה מס' 15 יוני 2012, עמ' 10), מבקרת את הנושא: "לא, זה לא משנה. אם אתה צריך לשלם כסף עבור ההתמחות, זאת קטסטרופה."

משפט

מספר פסקי דין ממשפטים מתחומים מקבילים, מהווים מידע שמלמד בעקיפין על התחום ופסקי דין אודות המקצוע אשר נדונים בבג"צ, מהווים גורם בעל עניין רב בנושא הסדרת המקצוע.

תהליכי החקיקה של המקצועות השכנים, החלו קודם לכן – הפסיכולוגיה, שהוסדרה בחקיקה משנת 1977, גם עברה תהליכים של שינוי, בראשם תיקון מס' 9 ב' לחוק הפסיכולוגים, אשר מאפשר לפסיכולוג מומחה שאיננו פסיכולוג קליני לעסוק בפסיכותרפיה. כנ"ל לגבי תחום העבודה הסוציאלית בשנת 1996. יחד עם זאת, ישנו תחום אפור בנוגע למה שמוגדר "פסיכותרפיה". היות שאין חוק פסיכותרפיה, הדרך להכיר את הפרשנות אודות התחום, הינה הצעה לפסקי דין של פישלר נגד מכון שלם משנת 2010, שם מציג השופט המר את דעתו (פישלר

(פרוטוקול מס' 11, 2010). המשתתפים בישיבות טענו כנגד הנציגים של מוסדות ההכשרה שהויכוח איננו מהותי, אלא ויכוח על מותגים. לבסוף נקבע השם המלא, "טיפול באומנויות" בתוספת של המקצוע הספציפי.

מסגרת החוק

"החוק להסדרת העיסוק במקצועות הפרא-רפואיים",

תחום אשר בו מוזכרים כ-25 מקצועות שונים המוגדרים כך. השאלה בנוגע למסגרת המתאימה לחוק עלתה כבר בישיבה הראשונה וחזרה יותר מפעם אחת. כך למשל, פרופ' בנימין דרישות קדם. הכניסה לתהליך ההכשרה לתואר השני, העסיקה רבות את הוועדה, תוך שמעלה מחלוקת לגבי תפיסה אודות מהות המקצוע. מחד, עמדו אלו שגרסו שניתן יהיה להתקבל לתואר שני על ידי השלמת קורסים, אם בפסיכולוגיה ואם באמנות, ומאידך היו שגרסו שרק מי שיש לו "תואר ראשון טיפולי" יהיה זכאי להתחיל לימודים אלה. את ההחלטה העבירה הוועדה למל"ג וזו החליטה על בחירה בתואר ראשון כלשהו והשלמות נדרשות ובהמשך אף אישרה (החלטת המל"ג 2011) לייסד תואר ראשון ייעודי, שיכין לקראת התואר השני בתחום.

דור הביניים. הוויכוח המורכב ביותר היה אודות "דור הביניים". כאן שוב נראו באופן בולט במיוחד כוחות פוליטיים וכלכליים שהציגו טיעונים חזקים כל אחד מהצד שלו ואשר הפריעו להשלמת התהליך: הגישה אותה ביטאו גם אוניברסיטת חיפה וגם משרד הבריאות היתה כי כולם צריכים להשלים לתואר שני.

הפתרונות כאן היו מגוונים. מהצעה לפיה יחולקו המטפלים לשלוש קבוצות – "דור המדבר", כל אלו שמחזיקים בתעודות מלפני שנת 2004; דור הביניים, קבוצת המטפלים שסיימו לאחר שנת 2004 ועד למועד פרסום החוק; והדור החדש, אשר ילמדו במסגרת החדשה. לפי הצעה זו, לגבי דור הביניים תהייה דרישה של השלמה תוך שש שנים מיום פרסום החוק.

הצעה אחרת, אותה העלה ח"כ אלדד, היתה לעשות יישור קו. לפי הצעה זו, כל מי ש"כבר בצנרת", כלומר התחיל את הלימודים הספציפיים של תרפיה באמנות, יהיה רשאי להשלים ובזאת יוכר כמטפל, ואילו רק בעתיד, מרגע פרסום החוק, ידרשו התלמידים לדרישות החדשות.

הצעה נוספת הייתה להעניק שתי תעודות שונות של הכרה. תעודה אחת למי שמסיים מסלול לימודי תעודה (לא אקדמי) ותעודה אחרת למי שמסיים מסלול של תואר שני. הראשון ייקרא מטפל מקצועי והאחרון מטפל מוסמך.

התנסות מעשית. ההצעה כפי שהתהוותה גיבשה מתווה שבו במהלך הלימודים יקיימו התלמידים 600 שעות מעשיות

הבריאות, נסוג מטיפול בדרגות שונות ונותר רק כמי שמטפל בדרגת "מדריך". על פי חזות (1998), בעבר היה קיים קשר בין הדרגות של האיגוד ובין ההסדרים של משרד הבריאות ומשרד החינוך. ההסדרים שי.ה.ת. הסדיר, התקבלו על ידי הגופים המוסדיים: משרד החינוך, משרד הבריאות, מוסדות ההכשרה. דבר זה בא לידי ביטוי בניסיון החקיקה הראשון משנת 2005 ("תקנות בריאות העם 2005"), אולם כיום אין הסדר כזה.

על פי מקמורי: "מראשית יוזמת החקיקה בשנת 2005 התחלפה הכנסת שלוש פעמים, כאשר כל הליך בחירות גרם לעצירתה לחצי שנה לפחות. השינויים התכופים בנפשות הפועלות מחייבים אותנו להישאר עם היד על הדופק ודורשים עבודת שדולה בלתי פוסקת..." (ידיעון י.ה.ת. יוני 2009).

האיגוד השקיע את מרבית המשאבים בניסיון קידום החקיקה, בין היתר העיסוק הבלתי פוסק של יושב ראש האיגוד בנושא ואף העסקת שתדלנית פוליטית. בינתיים, נכשלה החקיקה, למרות ההשקעה הרבה בתחום והאיגוד נחלש, זאת ניתן לראות במספר החברים כיום-875 מתוך 3300 שנרשמו במהלך השנים באיגוד. **

בדצמבר 2011 מחליטה אסיפת האיגוד על הקמת ועדת אד הוק. הועדה, שפעלה מאז, מגישה את מסקנותיה (ממצאי ועדת אד הוק 2013), לאסיפת חברי י.ה.ת. 2013. עמדתה של הוועדה מתקבלת באסיפה שלא מן המניין מאוחר יותר באותה שנה (החלטות אסיפת י.ה.ת. אוגוסט 2013) ונראה כי האיגוד מנסה להחזיר לעצמו את האפשרות להשפיע על הרגולציה, אם כי באופן עקיף מאוד בעיקר סביב הגדרות מחודשות של תהליך ההסמכה להדרכה.

משרד הבריאות

הגוף הממשלתי שראה עצמו כרגולטור הינו משרד הבריאות (ראו חוזרי מנכ"ל משה"ב 2/92, 3/03, 39/05, 18/06, 10/09, 19/10). תחילה, בכך שהכיר במוסדות ספציפיים כרשאים להסמיך ומאוחר יותר באמצעות הנפקת תעודות הכרה במעמד, לבוגרי אותם מסלולים.

שינוי משמעותי חל באופן ההסדרה החל משנת 2004 לאור פסקי הדין של בג"צ (תחילה בג"צ קאופמן ובהמשך בג"צ קדרון). בעקבות פסיקות אלו, תחילה משנה משרד הבריאות את אופן ההסדרה – מפסיק להנפיק תעודות הכרה במעמד, אבל ממשיך להפיץ את רשימת המוסדות הרשאים להכשיר, ומאוחר יותר (חוזר מנכ"ל 09/10) מבוטלת רשימת המוסדות, אולם נותרות ההנחיות לקליטת מטפלים במשרד.

יש להבהיר, כי קליטת המטפלים למשרד הבריאות, לכאורה איננה עוד הסדרה כרגולטור, אלא אך ורק הסדרה פנימית – מי יהיה רשאי לעבוד תחת משרד הבריאות, אם כי להחלטה זו,

נגד שלם 2010 עמ' 9), כי אך ורק פסיכולוג קליני או פסיכיאטר שהוכשרו לכך רשאים לעסוק בפסיכותרפיה. הנושא הוא הרחבה שלא התבקש אליה, אולם דעה כזו של שופט בהחלט עשויה ללמד משהו.

פסקי הדין המשמעותיים ביותר מבחינת המטפלים באמנות, הינם אלו שניתנו בבג"צ ובראשם פסיקתה של השופטת דורנר בבג"צ (2921/03) פשר נגד משרד הבריאות (2004, עמ' 2), מהווה גורם משמעותי ביותר בכל הקורה בתחום ההסדרה של המקצוע. נראה שפסיקתה של השופטת דורנר מהווה צומת דרכים חשוב, בכך שמבהירה כי רק בחקיקה ניתן יהיה להסדיר את הנושא ולא על ידי צווים מנהליים.

בבג"צ נוסף (1423/05) אורנה קדרון-קליין נ' שר הבריאות, (2005, עמ' 2) מובהר כי המשמעות החוקית של הפסיקה הקודמת מונעת ממשרד הבריאות ומשרד החינוך להסתמך על תעודות ההכרה לצורך העסקה, כל עוד העניין לא יוסדר בחקיקה. כלומר, שהחזקה בתעודות ההכרה במעמד אינן מהוות תנאי להעסקה במשרד החינוך ומשרד הבריאות.

פסק דין נוסף שניתן בעקבות עתירת עודד נווה (נווה נ' משרד הבריאות ומשרד החינוך 2012, עמ' 1-12), תורם להבנת הסוגיה. הפסיקה עוסקת בפסיכודרמה אך ניתן להקיש מהנושא לתרפיה באמנות היות וההתייחסות הינה לחוק המתהווה בתחום הטיפול באמנויות. נווה, ביקש לבטל את הסתמכות על חוזרי המנכ"ל שהוצאו, בשני מישורים – האחד, לאור העובדה שנקבע כי אין להם סמכות לשמש כרגולטור, כל עוד לא חוקק חוק המסדיר זאת והשני החוקיות של קריטריון מסוים – היותו של מסלול הכשרה בתוך מוסד אקדמי מוכר.

השופטים לא פוסלים את חוזרי המנכ"ל אשר הפלו לרעה את המוסדות שאינם מוסדות אקדמיים וקובעים במפורש, כי מבחינת החוק, אין מניעה שהמוסד ימשיך להכשיר מטפלים, כל עוד החקיקה בנושא לא הושלמה.

האופטימיות שמתגלה לגבי החקיקה באותו פסק דין בולטת בסיכומי השופטים: "אנחנו נמצאים בשחר שבין הלילה והיום..." (שם עמ' 11) כדימוי למצב הזמני ושלכאורה בקרוב החקיקה תסתיים.

הסדרים מנהליים:

בהעדר חקיקה, ההסדרה המנהלית הינה משמעותית. ארבעה גופים נדרשים במיוחד לעניין זה – האיגוד המקצועי י.ה.ת., משרד הבריאות, משרד החינוך והמלי"ג.

י.ה.ת.

האיגוד הישראלי לטיפול ביצירה והבעה י.ה.ת., הראשון שעסק בהסדרת המקצוע. האיגוד, קבע בתחילה דרגות שונות ותנאי מעבר, אולם עם תחילת ההסדרה המנהלית ע"י משרד

בהכשרה מהתקופה המוקדמת עליה מדווח בחלקו הראשון של המאמר, הלימודים בישראל היו במסגרת לימודי תעודה וגם כאשר אלו היו בתוך האוניברסיטאות או המכללות להוראה, הרי שהיו שייכים ללימודים חוץ אקדמיים. כניסתה של המועצה להשכלה הגבוהה, כשחקן מרכזי בהסדרת המקצוע, מגיעה מרגע שהחוק הראשי שמתחיל את הסדרת המקצוע, קובע כי המקצוע ילמד לתואר שני. במובן זה, מובהרת העמדה כי רק גוף ממשלתי יכול להיות אמון על הפיקוח של ההכשרה ולפיקח, הדרישה לתואר אקדמי היא דרישה הכרחית.

המלי"ג מקבל החלטה בנוגע לאמות מידה אחידות לתואר שני לטיפול באמצעות אמנויות (7.2010), ובהמשך, בעקבות דיונים בוועדה אודות הצורך להתאים את המסלול למכללות להוראה (24.5.2011) מקבל החלטה, המאפשרת למכללות להוראה להכשיר מטפלים בתואר שני בתחום ומסמל את שם התואר כ – M.A.A.T. (Master of Art in Art Therapy) או M.T.A.T. (Master of Therapy in Art Therapy).

באותה ישיבה מחליט המלי"ג על דחיית האפשרות להכשיר מטפלים בתחום זה לתואר ראשון במסלול ייחודי. לעומת זאת, מוחלט כי אין מניעה לקיום תכנית לימודים לתואר ראשון אשר תשמש הכנה לתואר השני אך לא תתיימר להכשיר את הלומדים בתכנית להיות מטפלים באמצעות אמנויות.

התאמה נוספת בהתאם לרוח הדברים אשר עולים בדיוני הוועדה בכנסת, הינה פרסום המלי"ג בפברואר 2012, המתווה לתואר שני למטפלים באמנויות בפועל.

המלי"ג נענה לבקשת ועדת המשנה של הוועדה לעבודה ורווחה בכנסת והגדיר מתווה להשלמה לתואר שני. בתוך כך, קבע המלי"ג את הגדרתו לנושאים שעלו - מי יהיו אלו אשר חייבים השלמה לתואר שני? וכן, מה יהיה תוכן השלמה זו.

בתוך כך, נקבע מי "דור המדבר" ומי "דור הביניים". א – "דור המדבר" הינם מטפלים, בעלי תעודה בטיפול באמנויות, שהתקבלה לפני שנת 2004 ולהם "רישיון משרד הבריאות". לכן, יורשו להמשיך לעבוד בתחום על אף שאין ברשותם תעודת תואר שני. חשוב לציין, כי המינוח בו נוהג המלי"ג לגבי התעודה שהנפיק משרד הבריאות – "רישיון", הינו מינוח שאינו תואם את הרשום בתעודה - "הכרה במעמד".

ב – "דור הביניים" הינם מטפלים בעלי תואר ראשון שהנם בעלי תעודה בטיפול באמנויות ממוסד מוכר על ידי המלי"ג משנת 2004 ואילך ואינם בעלי תואר שני, או סטודנטים הלומדים היום בתכניות התעודה במוסדות המוכרים.

גם כאן, המלי"ג מגדיר מינוח בעייתי: "המוסדות המוכרים" הינו מושג אשר משתרבב לא פעם, כאילו מדובר באותה רשימה של מסלולים שהוכרו ע"י משרד הבריאות לפני 2004 ובפועל לא הוכרו מוסדות אלא מסלולים בלבד. בין היתר לדוגמא:

השלכות שונות. כך למשל דבריה של גבי רעיה לוי גודמן בישיבת ועדת המשנה מס' 13: "אנחנו מוכרחים שאתם תוציאו במשרד הבריאות חוזר מנכ"ל לתקנות ביניים, כי אנחנו מוכרחים להיות מתואמים אתכם כדי לאפשר קליטה של מטפלים. המערכת צריכה את המטפלים. הילדים מחכים לטיפולים" (פרוטוקול מס' 13 של ועדת המשנה של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות, יולי 2011, עמ' 8).

החוקיות של משרד הבריאות להוציא חוזרי מנכ"ל אלו מחוזקת ע"י בג"צ בפסיקתו (בג"צ נווה נ' משרד הבריאות ומשרד החינוך 2012), שם קובעים השופטים, כי חוזרים אלו מאפשרים למשרד להסדיר את נושא ההעסקה והוא רשאי לקבוע קריטריונים להעסקה וגם קריטריונים שיש עמם בעייתיות, עדיפים על העדר קריטריונים. בנוסף, מדגישים כי אין בהוראה זו הגבלה על העסקה באופן כללי במקצוע.

מהפרק החדן בחקיקה, ניתן להבחין כי משרד הבריאות הינו השחקן הבולט ביותר בתהליך החקיקה. הנציג המובהק של המשרד הינו ד"ר אמיר שנון, מנהל המחלקה למקצועות רפואיים במשרד אשר פעל במישור החקיקה החל מהניסיון הראשון - "תקנות בריאות העם" בשנת 2005 (ראו לעי"ל), והיה שותף פעיל בכל הדיונים הן בוועדת העבודה הרווחה והבריאות בכנסת (פרוטוקול 539 ואילך) הן בוועדת המשנה של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות (פרוטוקולים 11-15) והן בניסיונות הגישור בין משרד הבריאות והמועצה להשכלה גבוהה.

לפיכך, בולטת העובדה שבישיבה האחרונה של ועדת המשנה, של ועדת העבודה והרווחה (מס' 15) מגיע מנכ"ל המשרד פרופ' רוני גמזו ודוחה את ההסכמות שהתקבלו קודם לכן.

ניראה שהמשרד נאות להיפגש ולדון עם המלי"ג על מנת לפתור מחלוקות מהותיות אשר מונעות את השלמת התהליך, אולם, לאחר שהושלמו כל המגעים והגיעו להסכם ברור, לפיו המוסדות להכשרה יהיו אלו שיהיו אמונים על הפיקוח במהלך הסטאז', של 960 השעות לאחר תום הלימודים, נסוג משרד הבריאות ומנכ"ל המשרד מבהיר את עמדתו אשר איננה מאמצת את הפשרה אליה הגיעו נציגיו – כפי שניתן לראות הן באמצעות מכתבו אל נציגי המלי"ג (גמזו, אל נציגי המלי"ג 2012) ומתוך מכתבה של ח"כ הד"ר אדטו (אדטו אל חברי הוועדה 2013).

השערות אודות הסיבות להתנגדות המשרד יובאו במסגרת הדיון.

המועצה להשכלה גבוהה

השפעה גדולה על הסדרת המקצוע נמצאת בידיה של המועצה להשכלה גבוהה.

רשאי לקבוע לעצמו את ההוראות. משרד הבריאות קבע לעצמו כמעסיק הוראות ולכן במשך חמש השנים האחרונות משרד החינוך קבע לעצמו את ההוראות. יכול להיות שהוא אימץ חלק מההוראות של משרד הבריאות, יכול להיות שלא, שקבע גם הוראות נוספות, אבל בסך הכול אין סמכות למשרד הבריאות להגיד למשרד החינוך מה לעשות בהעסקת אותם מטפלים, ולכן במשך חמש השנים האחרונות אתם יכולים להעסיק על פי הוראות שאתם קובעים. אם אתם רוצים להתייעץ איתנו, בשמחה נשב ונתייעץ, אבל אין קביעה של משרד הבריאות, בוודאי אין סמכות בחוק לקבוע למשרד החינוך (שם, עמ' 10).

סיכום

בהעדר חקיקה, ההסדרים המינהליים מהווים ניסיונות של הגופים השונים לשמור על סדר כלשהו שיאפשר אחידות בדרישות. אולם, ב"שדה" ההסדרים השונים יוצרים קשיים מרובים ואינם יוצרים סדר. במקרים רבים, מטפלים צריכים לעשות מאבקים בגופים המוסדיים אשר מאמצים לעצמם הוראות כלשהן מתוך שמועות שהופצו או מתוך הנחיות ישנות שלא עמדו במבחן בג"צ. דוגמא לכך, ניתן למצוא במקרה ספציפי שתועד ע"י מחבר המאמר, כאשר מטפלים שלא התקבלו לעבודה, באחד מהגופים, זכו להזדמנות נוספת רק לאחר סיוע שניתן ע"י היועצת המשפטית של משרד הבריאות (גרינבוים-שימרון אצל האס, 2010).

הנחיות משרד הבריאות אומצו ע"י משרד החינוך. י.ה.ת. כאיגוד, השאיר אך ורק את ההסדרים של דרגת ההדרכה ומרבית המטפלים היום, בחרו שלא להשתייך לאיגוד. המל"ג אמנם מסדיר את התהליכים הנוגעים בתואר השני, אולם כל עוד מצב הביניים נמשך, מרבית התלמידים אינם תחת פיקוחו. יו"ר הוועדה בכנסת, ח"כ ד"ר אדטו, אשר דרשה בברור קידום ההסדרים המינהליים השונים, גרמה לקידום משמעותי מאד בכל הגופים המינהליים.

דיון

המאמר הנוכחי דן בתמורות שחלו בהסדרת המקצוע, כאשר המונח תמורות, בהקשר הנוכחי, איננו של תמורה – רווח, אלא של שינויים. התמורה החיובית, נוגעת לכל אותו תהליך של בירור בנוגע לחקיקה, אשר הוביל לצעדים מרחיקי לכת אותם ביצעה בעיקר המועצה להשכלה גבוהה, אשר הכינה את הרקע הראוי לא רק למתווה שיאפשר הכשרה בתואר שני, אלא אף אשרה מספר מסלולים ראשונים שהתחילו להכשיר תלמידים במסלול

המסלול במכללת תל חי אשר הוכר הינו המסלול לדרמה תרפיה. מה יהיה לפיכך מעמדו של בוגר המסלול לתרפיה באמנות באותו מוסד?

המל"ג נענה לכל שאלות המחוקק אולם אין להם מנדט לחוקק אלא רק להמליץ והדבר גורם להטעיה מתמשכת בצבור. כך למשל, כתבות בעיתונים אשר נכתבו לאחר נפילת החוק, עדיין מצטטות את הפסקאות שהוגדרו ע"י המל"ג כאילו הן לשון המחוקק (נשר ואבן 2012).

הכותרת: "מטפלים באמנויות יחויבו להחזיק בתואר שני" – מטעה ומשתמשת בציטוט: "המל"ג אישרה את המלצות הוועדה שמינתה, וקבעה כי גם מטפלים בפועל כיום, שלהם רק תואר ראשון, יצטרכו להשיג תואר מתקדם יותר", זאת למרות שהכתבה מפורסמת לאחר נפילת החוק בנושא.

גם ביאור (2013), ממשיך בקו זה ומפרט את "תנאי הקבלה ללימודים" וכן "מוסדות לימוד לתואר או ללימודי תעודה", באופן שנשמך על דברי המל"ג כאילו היה חוק.

משרד החינוך

הינו המעסיק הגדול ביותר של המטפלים באמנות בישראל באמצעות מתי"א. ההסדרים של המשרד אודות העסקת מטפלים משפיעים באופן מהותי על התחום. כפי שניתן היה לראות בעבר, משרד החינוך, מקבל את ההסדרה של י.ה.ת. כבסיס, בהמשך להתוויה של משרד הבריאות. לאור הבג"צ של קאופמן וזה של קדרון, נמנע משרד החינוך מפרסום חוזרי מנכ"ל, אשר עשויים להוות עילה לתביעות וההסדרים ומוציא מחוונים בלבד, אשר מבהירים את מדיניות המשרד באשר לקליטת מטפלים (חוזר מנכ"ל משרד החינוך אל מפכחי החינוך המיוחד, 2011).

יחד עם זאת, נראה כי הקשיים שיוצר משרד החינוך עבור המטפלים, רבים. דוגמא בולטת הינו הוויכוח שנוצר בישיבת ועדת המשנה של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות כאשר נציגת משרד החינוך, הגב' רעיה לוי-גודמן מבהירה: "אני מאוד מכבדת את משנה הזהירות של ד"ר שנון. יחד עם זאת, אנחנו בפתחה של שנת לימודים. במערכת יש מאות מטפלים שעבדו ואנחנו לא יכולים להמשיך את העסקתם. אנחנו גם לא יכולים לקלוט מטפלים חדשים" (פרוטוקול מס' 13 של ועדת המשנה של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות 2011, עמ' 8).

וכתגובה מבהירה היועצת המשפטית של משרד הבריאות, העו"ד אביטל וינר-אומן:

רק להבהיר שמבחינתנו, מאז שלפי פסיקת בג"צ ביטלנו את חוזר המנכ"ל שלפיו חילקנו תעודות הכרה, בעצם המצב בפועל לא השתנה ולכן מאז במשרד הבריאות אין סמכות לקבוע למעסיקים על פי איזה הוראות הם יכולים להעסיק, וכל אחד

הראשון, התייחסות לדורות הקודמים "דור המדבר" ו"דור הביניים", כלומר מה הדרישות שידרשו מהמטפלים שכבר עובדים ולא עברו תהליך הכשרה דומה לזה שיידרש בעתיד ? השני, תקופת ההכשרה לאחר תום הלימודים, כאשר כאן נחלקת השאלה לשניים – ראשית, הנושא של פיקוח המכללות, אשר לכאורה כבר הוסכם בין הגופים הממשלתיים, אבל הובהר מאוחר יותר כי משרד הבריאות חוזר בו מההסכמה.

בנוסף, עולה שאלה שלכאורה הוסכמה, אבל לדעת המחבר הפתרון בעייתי, בנוגע להעמסת כל ההוצאות על הסטודנטים – הרעיון לפיו כל 1560 השעות של ההתמחות הינם ללא תשלום, מהווה החלטה נוחה למשרדים הממשלתיים, שמרוויחים כאן עובדים בחינם, אולם האם הסכם זה יעמוד במבחן בג"צ? לדעת המחבר, החלטה זו, איננה ראויה. משרדי הממשלה חייבים לקחת אחריות על תקופת ההתמחות, בין אם משרד הבריאות, החינוך או הרווחה ובדומה למה שקיים עבור רופאים ועורכי דין, לספק לכל הפחות שכר מינימום מרגע שהתלמיד סיים את לימודיו.

שאלות ההסדרה, עד להשלמה של החקיקה נותרו בעינן. התמודדות האיגוד, י.ה.ת, שעשה צעדים מפתיעים בקבלו את נייר העמדה האחרון (החלטת האסיפה של י.ה.ת, יולי 2013) נראית כשינוי משמעותי לעומת הגישה בה נקט מאז כניסתו של משרד הבריאות להסדרת המקצוע, אולם כאשר האיגוד הצטמצם כל כך, יהיה מעניין לראות האם התקנות החדשות בדבר שלבי ההתקדמות אל עבר דרגת "מדריך" ישפיעו על החזרתו של האיגוד לזירה. נראה שהגורם המשפיע ביותר יהיה הקשרים הפוליטיים בינם ובין הגופים הממשלתיים, כך, שאם כמו במאמרה של חזות (1998) ישובו וייתחסו במשרד הבריאות והחינוך להגדרות של האיגוד, הרי שדי בכך שמשרד החינוך יכריז כי הוא מאפשר אך ורק למדריכים מטעם י.ה.ת. לשמש כמדריכים במתי"א, על מנת להחזיר משהו מכוחו של האיגוד.

בנוסף, נראה שמשרד הבריאות, הוא הגוף השולט בהסדרה עד כה, לטוב ולרע, הם הגוף שהוציאו את החוזרים שהשפיעו על כל יתר הגורמים (המוסדות להכשרת מטפלים, משרד החינוך וי.ה.ת) - כך בנוגע לקורסי ההשלמה, לשעות המעשיות ולהכרה במסלולים השונים, תחילה על פי רשימה של מסלולים מוכרים ומאוחר יותר הקביעה בנוגע ל"מסלולים במוסד מוכר על ידי המועצה להשכלה גבוהה".

השאלה לגבי הסיבות האמיתיות שעומדות מאחורי התנגדותו של משרד הבריאות להשלמת החקיקה, נותרה פתוחה.

האקדמי וקבעה מתווה להשלמת תואר שני ייחודי למטפלים בפועל.

נראה שהמשקל הרב של אי ההסדרה, גרם לתוצאות מורכבות מאוד והיו לו השלכות ברמות שונות. מי שחשו בצורה הכואבת ביותר את העדר ההסדרה, היו כל אותם סטודנטים ומטפלים צעירים, אשר טולטלו לא פעם בין שמועות כאלו ואחרות והיו צריכים להיאבק על מעמדם בכל פעם מחדש ולהשלים דרישות שבעבר לא נדרשו ויתכן שעוד יצטרכו להשלים בעתיד.

גם המוסדות להכשרה, ובמיוחד המוסדות המכשירים לתעודה, סבלו קשות מניסיונות ההסדרה שלא הושלמו. דוגמא לכך הובאה מעתירתו של נווה לבג"צ (בג"צ 647/11 נווה נ' משרד הבריאות ומשרד החינוך, 2012) על הפגיעה במסלול של מכון כיוונים, אולם כמובן שזו רק הצצה חטופה לנושא רחב ומורכב עוד הרבה יותר.

ההחלטות השונות של משרדי הממשלה, משרד החינוך ומשרד הבריאות, לגבי קליטת המטפלים, אפשרה להם להמשיך להעסיק מטפלים, אבל יצרה קשיים רבים בעיקר עקב העובדה שללא הגדרת המקצוע בחוק, לא ניתן לזכות עבורו בתקנים ולפיכך, גם המטופלים הפוטנציאליים שהיו עשויים ליהנות מהשירות שיכלו להציע להם המטפלים, הפסידו.

אין ספק, שהשלמה של ההסדרה, הינה תהליך מתבקש וכבר קבעו שופטי בית הדין הגבוה לצדק, כי יש לעשות זאת במהרה (בג"צ 647/11 נווה נ' משרד הבריאות ומשרד החינוך, עמ' 11).

העובדה שהחקיקה תצטרך להיות חקיקה חדשה, פותחת כעת אפשרויות ומעלה הרבה סימני שאלה. עבודה זו, עשויה לשמש חומר רקע לאלו אשר באים לעסוק מחדש בהסדרת המקצוע ולנסות להשתמש בידע ובניסיון שכבר נאסף.

חשוב להבהיר, כי המחבר, לא היה שלם עם חלק מההחלטות ובכללם הכוונה להציב דרישה גורפת לתואר שני, אולם כאשר עומדים זה כנגד זה – המאבק על המסלול הנכון ביותר כנגד האפשרות להשלים תהליך בזמן קצר יותר, נראה שההכרעה המתאימה ביותר היא זו שתקדם את הנושא מהנקודה שבה הסתיים המסע הקודם.

כמובן, שברגע שמתחילה חקיקה מחודשת, כל אחת מהשאלות יכולה להיפתח מחדש, אולם נראה שהמעורבים יעשו טוב למקצוע אם ייקחו בחשבון את הנזק של הזמן החולף בהעדר חקיקה ויסימו להתפשר ולקבל את ההסכמות ולצעוד באומץ אל עבר הנושאים שלא הצליחו לסגור בחקיקה הקודמת שהם –

- מספר מחקרים עשויים לקדם את הנושא שלנו –
1. בדיקת גוף הידע – סקירת ספרות, בארץ ובעולם אשר תעסוק בתוקפה של הדרישה לאקדמיזציה, האם ניתן כבר להגדיר את המקצוע כדיסציפלינה מדעית?
 2. בדיקה אמפירית של סוגי ההכשרה השונים – השוואה בין בוגרי מסלולי תעודה לבוגרי MA בשאלות כמו: "האם ישנה השפעה של השכלה אקדמית על איכות הטיפול?"
 3. בחינת הדרישות להכשרה לעומקן – לרבות תהליכי המיון, גישות, כלים, תצפית, התמחות והדרכה.
 4. מחקר נוסף בנוגע להסדרת המקצוע - הסדרת המקצוע בעולם וכן הרחבה להסדרת המקצועות של טיפול באמנויות – לרבות המקצועות אותם לא הזכירו בחוק הנוכחי כמו: פוטו תרפיה, שילוב אמנויות.
 5. חקר הקשיים הגלויים והסמויים אשר מנעו את השלמת החקיקה – לרבות ניתוח של מוסדות ההכשרה, והגורמים הכלכליים והפוליטיים.

ביבליוגרפיה

- אמיר ד. (1998). לאן מועדות פנינו כמקצוע וכאיגוד מקצועי. *טיפול באמצעות אמנויות*, (3)2, 19-16.
- ביאור ח. (2013) *טיפול באמנויות: התחום פרוץ, ההכשרה ארוכה והשכר נמוך, דה מרקר, מדור קריירה* 3.10.2013. אוחר: מתוך <http://www.themarket.com/career/1.2131492>
- גואטה, מ. (2010). הכח היצירתי. נייר עמדה בנושא מעמדם האקדמי של מקצועות הטיפול הנפשי הפרא – רפואיים. תל אביב: התאחדות הסטודנטים בישראל. אוחר מתוך: דוא"ל מגואטה אל האס תאריך 6.1.2011.
- ויסמן, ה., שפיר, ג. ודרים, ע. (1996). המחקר הבין-לאומי על ההתפתחות המקצועית של מטפלים: ממצאים מישראל. *שיחות*, י"א(1), עמ' 27-35.
- ונגרבר, ה. (1998). רוקדים ביחד, בקצב שונה עם אותו בן זוג: מורות ומטפלות באומנויות בבתי הספר. *סוגיות בחינוך מיוחד ובשיקום*, 13(2), 17-24.
- ועדת העבודה, הרווחה והבריאות של הכנסת (2008). *חוברת סיכום דוח העבודה בכנסת 5/2006-11/2008*. ירושלים. אוחר מתוך: <http://okneset.org/>
- חזות, ת. (1998). טיפול באמצעות אמנויות בישראל לקראת שנת 2000: דיוקן של מקצוע. *סוגיות בחינוך מיוחד ובשיקום*, 13(2), 7-17.
- י.ה.ת. (יוני 2009). *דבר היו"ר. ידיעון י.ה.ת.* אוחר מתוך: כתב העת הוירטואלי דוא"ל מי.ה.ת. לחברי האיגוד.

- י.ה.ת. (2013, 31 במרס). נייר עמדה – סיכום ממצאי ועדת אד הוק לקראת ועדת חברים 2013. אוחר מתוך: דוא"ל מי.ה.ת. לחברי האיגוד.
- י.ה.ת. (אוגוסט 2013) החלטות אסיפה מתוך מידעון ממוחשב מס' 3 אוחר מתוך דו"ל מי.ה.ת. לחברי האיגוד.
- מנחמי, ח. (1998). מטפל באמנות כאמן: הדילמה של זהות מקצועית. *תרפיה באמצעות אמנויות*, (3)2, עמ' 32-35.
- נשר ט., אבן ד, (2012) מטפלים באמנויות יחויבו להחזיק בתואר שני, הארץ, חדשות חינוך וחברה 07.11.2012. אוחר מתוך: <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1859610>
- רבינוביץ, מ. (יוני 2008). *טיפול פסיכותרפויטי של פסיכולוג שאינו פסיכולוג קליני*. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- רבינוביץ, מ. (נובמבר 2008). *חוק הפסיכולוגים, סקירה משווה*. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- שטיינהרדט, ל. (1989). תראפיה באמנות בישראל. *החינוך המיוחד*, 33, 22-28.
- שטיינהרדט, ל. (2004). תרפיה באמנות בישראל, ארץ עם מגוון תרבויות. בתוך ל. שטיינהרדט, *בין כוכבי שמיים לחול היס: יצירת דימויים בטיפול באמנות ובמשחק בחול* (עמ' 200-209). הוצאת שער היס.
- Gantt, L., & Strauss Schmal, M. (1974). *Art Therapy: A Bibliography*. Washington D.C.: George Washington University.

פסיקה

- ע"א (ת"א) 3670/07 פישלר נ' דנינו ואח', דינים מחוזי 2010 (66) 1339, בפסק הדין.
- רע"א 3750/10 אתי רשתי-דנינו ואח' נ' פישלר, דינים עליון 2012 (142) 697
- בג"ץ 2921/03 רוגית קאופמן ואח' נ' ד"ר אמיר שנון - מנהל אגף למקצועות רפואיים ואח', דינים עליון 2004 (24) 950
- בג"ץ 1423/05 אורנה קדרון-קליין ואח' נ' שר הבריאות מדינת ישראל ואח', דינים עליון 2005 (39) 1266.
- בג"ץ 647/11 כיוונים - מכון לפסיכודרמה וקבוצות בע"מ ואח' נ' ד"ר רוני גמזו, מנכ"ל משרד הבריאות ואח', דינים עליון 2012 (110) 296, בפסק הדין.

חוזרים, והתכתבויות ופרוטוקולים

- מכתב מח"כ ד"ר רחל אדטו ל-חברי הועדה בנושא "הצעת חוק העיסוק במקצועות הבריאות ההבעה והיצירה", 17.1.2013

** אודות המחבר: מטפל באמנות, "מדריך". מלמד, מרכז ויועץ אקדמי במסלול לתרפיה באמנות במיכללה ירושלים, מלמד ויועץ אקדמי במיכללה האקדמית וינגייט, מלמד תרפיה באמנות במיכללת אורנים. היכרותו עם התחום החלה בהתמחותו בשנת 1995, דרך תפקידים שונים כמטפל תחילה במגזר הציבורי (פסיכיאטריה, חינוך, תחנה למשפחה) בהמשך פתיחת קליניקה פרטית ועבודה כמרצה, מרכז מסלול ושותף בהקמת מספר מסלולים. בין היתר, שימש כאורח קבוע בוועדת המשנה של וועדת העבודה והרווחה בכנסת, משנת 2011 ועד לפיזור בשנת 2012.

בלוג:

לרשות הקוראים הוכן בלוג "תרפיה באמנות תמורות בתהליך הסדרת המקצוע בישראל" ובו המסמכים הרלוונטיים למאמר, לרבות פרוטוקולים, פסקי דין והחלטות המועצה להשכלה הגבוהה.

<http://allonhaas13.blogspot.co.il/>

לפניות בנוגע למאמר זה: אל אלון האס, דוא"ל,

allonhaas@gmail.com

מכתב מח"כ שולי מועלים רפאלי לחברי הכנסת - בנושא "הצ"ח הסדרת העיסוק במקצועות הבריאות", 1.7.2013.
מכתב מפרופ' רוני גמזו, מנכ"ל משרד הבריאות, אל נציגי המל"ג (פרופ' נחום פינגר, עו"ד נדב שמיר), בנושא "תכנית הלימודים לתואר שני לטיפול בהבעה", 8.2.2012.
מענה הגב' עינב גרינבוים-שימרון דוברת משרד הבריאות, לאלון האס, בנושא "אי קבלת מטפלים באמנות לעבודה, על בסיס לימודים במסלול שאינו ב"רשימת המסלולים המוכרים", 10.11.2010

מכתב מהגב' רעיה לוי גודמן מנהלת האגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך אל מפקחי החינוך המיוחד "הנחיות לקליטת מטפלים מתחום הטיפול בהבעה ויצירה במערכת החינוך", 15/08/2011.
פרוטוקול ישיבה מס' 346 של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות. הכנסת ה-18. 18.10.2010 (הרחבת חוק הפסיכולוגים לקראת קריאה שנייה ושלישית)
פרוטוקול ישיבה מס' 11 של ועדת המשנה של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות. הכנסת ה-18. 14.9.2010.
פרוטוקול ישיבה מס' 12 של ועדת המשנה של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות. הכנסת ה-18. 30.3.2011.
פרוטוקול ישיבה מס' 13 של ועדת המשנה של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות. הכנסת ה-18. 12.7.2011.
פרוטוקול ישיבה מס' 14 של ועדת המשנה של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות. הכנסת ה-18. 14/9/2011.
פרוטוקול ישיבה מס' 15 של ועדת המשנה של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות. הכנסת ה-18. 5.6.2012.
פרוטוקול ישיבה מס' 539 של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות. הכנסת ה-17. 3.11.2008 (דיון בנושא הצעת חוק הסדרת העיסוק במקצועות הבריאות, תוספת 2, עמ' 36-31)

החלטות גופי שלטון

החלטה 1228/11 של המועצה להשכלה גבוהה – "בחנינת סוגיית לימודים לתואר ראשון בטיפול באמצעות אמנויות, הצבעה חוזרת עקב מיעוט משתתפים בעת ההצבעה ביום 22.2.2011", 24.5.2011.
– החלטה 1229/11 של המועצה להשכלה גבוהה "תוכניות לימודים לתואר שני בהכשרת מטפלים באמצעות אמנות (הבעה ויצירה) סימול התואר", 24.5.2011.
החלטה 400/12 של המועצה להשכלה גבוהה "תוכנית ייעודית לתואר שני בטיפול באמצעות אמנויות למטפלים בפועל", 23.10.2012.